

SALEPLERİN (ORKİDELERİN) KORUNMASINDA KORUNAN ALANLARIN ÖNEMİ

Güliden SANDAL¹ Sevil ALTAN²

¹ Arş.Gör., Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü Balcalı, ADANA

² Prof.Dr., Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü Balcalı, ADANA
gsandal@cu.edu.tr

ÖZET

Günümüzde sosyal, kültürel, ekonomik ve ekolojik boyutları ile sürdürülebilir kalkınmanın hedeflerine ulaşabilmek için, çevre sorunlarıyla mücadele ülkelerin gündemindeki en önemli konulardan biri durumundadır. Ayrıca, küresel çevrenin sahip olduğu tüm kaynak değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması için, korunması ve zarar görmüş olanların geri kazanılması büyük önem taşımaktadır. Bu amaçla özellikle son yıllarda ülkelerin sahip olduğu biyolojik çeşitliliğin korunması için doğal kaynakların envanteriyle ilgili çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmalar kapsamında, nesli tehlike altında olan türlerin yaşam mekanları ile birlikte korunması gerekliliği ile doğa koruma alanlarının saptanması ve koruma politikalarının geliştirilmesi gerçeği ortaya çıkmıştır. Dünyanın bilinen en eski medeniyet merkezlerinden biri olan Anadolu, coğrafik konumunun getirdiği özellikler nedeniyle biyolojik çeşitlilik açısından oldukça zengindir. Ancak eski çağlardan bu yana bölgede yaşayan toplumların faaliyetleri sonucu biyolojik zenginlik önemli ölçüde tahrip edilmiştir ve günümüzde de farklı boyutlarda bu tahrip devam etmektedir. Bu çalışmada ülkemizin sahip olduğu flora zenginliği içerisinde yer alan saleplerin (orkidelerin) yetişme ortamları araştırılmış ve üzerindeki baskılar belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca salep türlerinin korunmasında korunan alanların önemi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Salep, Koruma, Yaşam Ortamı, Korunan Alanlar

THE IMPORTANCE OF THE HABITATS IN THE PROTECTION OF THE ORCHIDS

ABSTRACT

Today, to be able to reach the targets of the sustainable development by the dimensions of social, cultural, economical and ecological, combatting the environmental problems is one of the most important subjects in the order of the day of the countries. Moreover, for the all resources owned by the global environment to be left to the next generations the protection and regaining the harmed ones are of significant importance. For that purpose, studies related to the inventory of the biodiversity the countries have are being carried out especially in the recent years.

In the respect of those studies, the reality of developing the protection policies and the determination of the natural protection areas and the necessity of the protection for the habitats of the species endangered for the extinction has been revealed. Anatolia known as one of the most ancient civilization centers of the world is rather rich in terms of the biodiversity because of the characteristics the geographical situation brings about. Yet since the old ages as a result of the activities of the societies lived in the region the richness of the biodiversity was destructed significantly and that destruction is going on in different dimensions at present time as well. In this study, the growth environments of the orchids holding a place in the richness of the flora of our country was investigated and the suppressions on it were tried to be determined. Yet the importance of the protected areas in the protection of the orchid species was investigated.

Keywords: Orchid, Protection, Habitat, Protected Areas

BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİĞİN KORUNMASINDA KORUNAN ALANLARIN ÖNEMİ

Türkiye, coğrafik konumu ve jeolojik yapısının değişkenliğine bağlı olarak farklı iklim koşullarına sahiptir. Bu durum Ülkemizin biyolojik çeşitlilik açısından zengin olmasının en önemli nedenidir. Türkiye'nin sahip olduğu zengin bitki örtüsü içerisinde 9000-9500 türün doğal olarak yetiştiği farklı kaynaklarda ifade edilmektedir. Bunlardan yaklaşık 3000 tanesi endemik olup, endemizm oranı %30-35 arasındadır.

Ülkemiz, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında ekosistem ve tür çeşitliliği açısından oldukça zengindir. Ancak Türkiye'nin bitki ve hayvan topluluklarında görülen yüksek tür çeşitliliği son yüzyılda insanoğlunun etkisi ile oldukça azalmıştır. Türkiye'nin hemen her yerinde nesli tehlike altında olan türler bulunmaktadır. Biyolojik çeşitlilik üzerindeki baskılar öncelikle tüketim toplumunun kendi ihtiyaçlarını karşılamak için doğayı kullanmasından kaynaklanmaktadır. Sanayileşme süreci ile birlikte artan nüfusa bağlı olarak oluşan kirlilikler ve kaynakların aşırı bilinçsiz kullanımı tür azalmasına dolayısıyla ekosistemlerde doğal dengenin bozulmasına neden olmaktadır.

Dünyada doğal bitki türlerinin, özellikle dar ve sınırlı yayılışa sahip endemiklerin korunmaları konusunda son yıllarda ulusal ve uluslar arası düzeyde önemli çalışmalar yapılmaktadır. Nesilleri yok olma tehlikesi altında olan bitkilerin korunması için çıkarılan kanun, yönetmelik vb. önlemler yanında, önemli sahaların korunması için ülkelerin floristik açıdan önemli bölgeleri farklı statülerde koruma altına alınmaktadır. Bunda amaç, nesli tehlikede olan bitkileri yaşam alanları ile birlikte koruma altına almak ve biyolojik çeşitliliğin devamını sağlamak olmaktadır(Ekim ve ark., 2000).

Ülkelerin ulusal sınırları içerisinde milli parklar, doğa koruma alanları, doğa parkları, doğal, arkeolojik ve kentsel sit alanları, biyogenetik rezervler, biyosfer rezerv alanları, sulak alanlar ve özel çevre koruma bölgeleri adı altında değişik statüde koruma alanları belirlenebilmektedir. Buna rağmen, uzun yıllar kaynakların aşırı ve yanlış kullanımı, mevcut sorunların giderilememesi türlerde azalmalara neden olmaktadır. Türlerin hem zenginliği hemde azalması, doğa korumanın en önemli nedenidir (Yücel, 2005).

Ekim ve Ark., (2000)'a göre, Türkiye'de yetişen 12'si endemik 1 tanesi endemik olmayan 13 bitki türünün nesillerinin kesin olarak tükendiği belirtilmektedir. Ayrıca 18 bitki türünün de korunma önlemi alınmadığı sürece nesillerinin ortadan kalkması olasılığı bulunmaktadır.

TÜRKİYE'DE ORKİDELER ve KORUNAN ALANLAR

Türkiye'nin bitki varlığı içerisinde *Galanthus*, *Eranthis*, *Cyclamen*, *Orchis*, *Anemone* gibi soğanlı, yumrulu ve rizumlu bitkilerin ayrı bir önemi vardır. Bu bitkiler ülkemizde diğer ülkelerden daha fazla varlık göstermekte hem de daha fazla tehdit altındadırlar. Yetiştirme ortamlarının bozulması yanında en büyük tehdit, bu bitkilerin doğadan sökülerek soğan, rizom yada yumrularının dış ülkelere ihraç edilmesidir (Yücel, 2005).

Altan ve Ark. (1984)'nin, geofitlerin, Akdeniz Bölgesinde yayılış alanları ile ilgili yaptıkları çalışmada, araştırma bölgesinde 100 yılı aşkın bir süredir geofitlerin soğan, yumru ve rizomlarının her yıl giderek artan bir oranda sökülmesinin yapıldığını ve yabancı ülkelere satıldığını saptamışlardır. Sadece 1983 yılında 65,5 milyon adet çiçek soğan, yumru veya rizomu yabancı ülkelere ihraç edilmiştir. Ayrıca çalışmada gerekli önlemler alınmadığı sürece *Galanthus*, *Eranthis hyemalis*, *Anemone blanda*, *Scilla sp.*, *Tulipa sp.*, *Orchis sp.*, *Hyacinthus sp.*, gibi bazı türlerin ortadan kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı ve sadece bazı lokal bölgelerde görüldüğü belirtilmiştir. (Yücel, 1999). Bu çalışmanın yapıldığı tarihten bu yana bölgede özellikle *Orchis sp.* Türleri üzerindeki tahripler artarak sürmektedir. Ülkemizde 154 yabancı orkide türü yetişmektedir ve bunlardan en az %13'ünün endemik olduğu kabul edilmektedir (Karel ve Kreutz, 2002).

Orkideler, ülkemizin birçok yerinde doğal olarak yetişmektedir. Ancak en çok orkide türüne, Türkiye'nin güneybatısında, Akdeniz ve Ege Bölgesi özellikle de Muğla yöresinde rastlanmaktadır. Bu çok özel ve rengarenk bitkilerin bazı türleri dünyada sadece Anadolu'da tek bir alanda birkaç öbek halinde yaşamaktadır.

Orkide yumrularından gıda sanayiinde ve ilaç hammaddesi olarak kullanılan salep elde edilmektedir. Bu nedenle, Türkiye'de besleyici orkide yumrularının içimlik salep ve dondurma yapımında kullanılmak üzere çok büyük sayılarla sökülmesi yapılmaktadır. Yılda yaklaşık ortalama 45 ton salep üretildiği bunun 15 tonunun ihraç edildiği tahmin edilmektedir. Bir kilo salep üretmek için yaklaşık 1000 ile 4 000 yumruya gerek duyulmaktadır. (Karel ve Kreutz, 2002).

Yok olma tehlikesi altındaki doğal varlıklarımızın yenilenme sorununun en kısa sürede çözülmesi gerekmektedir. Bu sorun türlerin kültüre alınması yöntemi ile bir ölçüde çözülebilir. Bitki genetik kaynaklarını yaşam alanları ile birlikte koruma alanları statüsüne alınması daha geçerli bir çözüm önerisidir.

Yurdumuzun zengin florası içinde çoğu bitki türleri, çeşitli ekonomik amaçlarla, uzun yıllardan beri kullanılmaktadır. Ayrıca bazı türler üzerinde devam eden bilimsel araştırmalar ile bunların halen kullanıldığı alan dışında da kullanılabilecekleri anlaşılmaktadır. Örneğin şimdiki kadar doğadan sökülerek ihraç edilen ve yurdumuzda da dondurma ile salep yapımında kullanılan Orkide türlerindeki bazı etken maddelerden tıbbi amaçlarla da faydalanabileceği ortaya çıkarılmıştır.

Ekim ve Ark. (2000)'a göre ülkemizdeki endemik ve endemik olmayan bitki türleri IUCN'nin uluslar arası tehlike kategorilerine göre gruplandırılmıştır.

Çizelge1. Ülkemizdeki IUCN'nin Uluslararası Tehlike Kategorilerine Göre Durumları (Ekim ve Ark., 2000)

Türler	Kategoriler	Tehlike Kategorileri
<i>O. isaura, O. lycia</i>	EN	Tehlikede
<i>O. holoserica</i>	VU	Zarar Görebilir
<i>Cephalanthera kotschyana, Dactylorhiza chuhensis</i>	LR	Az Tehdit Altında
<i>D. nieschalkiorum, D. Osmanica, Epipactis pontica</i>		
<i>Ophrys bornmuelleri, O. cilicica, O. reinholdii</i>		
<i>O. transhyrcana, O. phrygia</i>		

Çizelgede türlerin doğadan sökülen bitkileri içerisinde nesilleri sürekli azalan bir bitki türü olan orkidelerin hangi tehlike kategorisinde bulunduğu görülmektedir.

SONUÇ

Ülkemizde günümüze kadar türlerin çeşitliliği ile ilgili sınırlı sayıda envanter çalışması yapılmıştır ve bu konu korunan alan politikası içerisinde de yeterince değerlendirilememiştir. Türkiye'nin bir çok yöresinde nesli tehlike altında olan türler ve bu türler üzerinde de baskılar mevcuttur. Yasal olarak korunan alan içerisinde bulunmayan türler için bu baskılar daha da yoğun gerçekleşmektedir. Orkide türlerinin yetişme alanları herhangi bir koruma statüsünde bulunmadığı için, gerek yumruların toplanması, gerekse hayvanların otlatılmasıyla yoğun baskıların karşı karşıyadır.

Doğa Koruma alanlarında bir yandan kendi alanları içindeki endemik, nadir ve tehlike altındaki türler korunurken, yakın çevrede bu gruba giren türlerin buraya taşınarak korunmaları sağlanmalıdır. Korunması gereken bitki türleri ile ilgili olarak son yıllarda üzerinde durulan bir diğer görüş ise bunların botanik bahçelerinde yetiştirilmeleri ve böylece gelecek nesillere ulaşmalarının sağlanmasıdır. Ancak, orkide türlerinde olduğu gibi bütün türlerin ve tür çeşitliliğinin korunmasında en geçerli yol yaşam ortamlarıyla birlikte korunmasıdır.

KAYNAKLAR

- Ekim, T., M. Koyuncu, M. Vural, H. Duman, Z. Aytaç, N.Adıgüzel, 2000. Türkiye'nin Bitkileri Kırmızı Kitabı. Türkiye Tabiatı Koruma Derneği ve Van 100.Yıl Üniversitesi Ortak Yayını, ISBN 975-93611-0-8, Ankara.
- Karel A.,J. Kreutz, 2002. Türkiye'nin Orkideleri.Yeşil Atlas, sayı 5, s. 99-109, D.B.R Pazarlama A.Ş.,İstanbul
- Yücel, M., 1999. Çevre Sorunları. Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü. Ç.Ü. Ziraat Fakültesi Genel Yayın No: 109.Ders Kitapları Yayın No: A-28. Ç.Ü. Ziraat Fakültesi Ofset Atölyesi. Adana
- Yücel, M., 2005. Doğa Koruma. Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü. Ç.Ü. Ziraat Fakültesi Genel Yayın No: 265. Ders Kitapları Yayın No: A-85. Ç.Ü. Ziraat Fakültesi Ofset Atölyesi. Adana